

Inleiding

Dr. Richard Staring (EUR)

Deze nieuwsbrief verschijnt aan de vooravond van het CIROC seminar met als intrigerende titel 'East meets West' waarin de gevolgen van de uitbreiding van de Europese Unie voor georganiseerde misdaad centraal zullen staan. Op 1 mei 2004 sloten tien staten uit Centraal- en Oost-Europa zich aan bij de Europese Unie en op 1 januari 2007 zullen ook Roemenië en Bulgarije toetreden. Deze uitbreiding brengt niet alleen nieuwe economische kansen met zich mee maar creëert ook nieuwe mogelijkheden voor georganiseerde criminaliteit. Politici, berichtgeving in de media en wetenschappers benadrukken de angst dat West-Europa criminaliteit uit Oost-Europa zou 'importeren'. Maar ook West-Europese criminelen 'ontdekken' nieuwe illegale markten en klanten in Oost-Europa. Maar hoe ernstig is het probleem van import/export van georganiseerde misdaad naar en van Oost-Europa? Daarover gaan criminologen uit Nederland, Servië, Bulgarije en Albanië met elkaar en met de zaal in debat tijdens het CIROC-seminar op 20 december.

In deze nieuwsbrief gaan we echter vooral in op het eerstvolgende seminar in 2007 over 'Italiaanse maffia en afpersing'. De Italiaanse criminologe en juriste Silvia Ciotti Galetti reflecteert op de betekenis van de arrestatie van de meest gezocht maffiabaas Bernardo Provenzano op 11 april 2006 voor de bestrijding van georganiseerde misdaad. Met zijn arrestatie eindigde een zoektocht van ruim veertig jaar naar 'de geest van Corleone' zoals Provenzano ook wel werd aangeduid. Tijdens het seminar op 21 februari zullen diverse experts hun inzichten met de aanwezigen delen, waaronder de antropoloog Anton Blok die jarenlang onderzoek op Sicilië verrichte naar de sociale betekenis van de maffia, Letizia Paoli die in 2003 een indrukwekkend boek over hedendaagse maffia publiceerde, Federico Varese over de verplaatsing en vestiging van maffiagroepen in Italië en Ernesto Savona over de Italiaanse ervaringen met verregaande opsporingsmethoden en 'collaborators of justice'.

De rubriek 'analyse' begint met een bijdrage van Toine Spapens over de vermeende interactie tussen criminele netwerken en opsporingsinstanties. Daarnaast presenteren Edwin Kruisbergen en Christianne de Poot inzichten uit hun onlangs gepubliceerde onderzoek naar het gebruik van grootschalig DNA-onderzoek in de opsporingspraktijk. Hans Nelen reflecteert over zijn bezoek aan het jaarcongres van de European Society of Criminology in Tübingen waar hij met name oog had voor sessies over georganiseerde misdaad. Deze nieuwsbrief wordt afgesloten met boeksignaleringen en een overzicht van de CIROC-studiedagen van het komend seizoen. Wij hopen u bij één of meer van deze studiedagen weer te mogen verwelkomen.

Analyse

Interactie tussen georganiseerde criminele groeperingen en opsporingsinstanties

Dr. Toine Spapens (Universiteit van Tilburg)

Zowel bij wetenschappers als beleidsmakers kan de veronderstelling worden beluisterd dat georganiseerde criminele groeperingen uitermate flexibel inspelen op opsporingsinstanties. Dit zou verklaren waarom specifieke vormen van misdaad niet of nauwelijks te beteugelen zijn, en dat moet worden 'gedweild terwijl de kraan zijde open staat.' Dit roept de vraag op hoe deze criminele groepen erin slagen welke effectieve 'lerende organisaties' te zijn, in een mate waarvan ondernemingen in de 'bovenwereld' slechts kunnen dromen. Of hebben we hier te maken met een misconceptie, en zijn georganiseerde criminele groeperingen in werkelijkheid helemaal niet zo flexibel? Maar hoe moet de schijnbare ineffectiviteit van de opsporing dan worden verklaard?

Criminologen doen sinds de jaren zestig van de vorige eeuw onderzoek naar georganiseerde misdaad. Dit heeft in hoofdzaak drie theoretische invalshoeken opgeleverd. De meest klassieke daarvan is de functionalistische benadering, waarin georganiseerde misdaad wordt voorgesteld als het werkterrein van hechte en hiërarchisch gestructureerde maffias. Vooral zulke verbanden zouden in staat moeten zijn zich aan te passen aan de overheid, of deze te corrumperen, om aldus de opsporingsinspanningen teniet te doen.

Een tweede stroming, de economische benadering van georganiseerde criminaliteit, veronderstelt dat er sprake is van 'misdademarkten' waarop vele uiteenlo-

Inhoudsopgave

- ◆ Inleiding
- ◆ Analyse
  - Interactie tussen georganiseerde criminele groeperingen en opsporingsinstanties
  - Grootschalig DNA-onderzoek als opsporingsinstrument
- ◆ Discussie
  - Cosa Nostra en de arrestatie van Provenzano
- ◆ Onderzoek in het buitenland
  - Congresimpressies; de ESC in Tübingen
- ◆ Signaleringen
- ◆ CIROC-studiedagen

pende groepen actief zijn. Die concurreren zowel met elkaar als met de opsporingsinstanties. Het gevolg van deze concurrentieslag is een 'survival of the fittest' waarbij uiteindelijk de groepen overblijven die het best zijn 'aangepast' aan de toegepaste opsporingsmethoden. Hierdoor verliezen die methoden dus na verloop van tijd hun werking.

In een derde visie worden criminele groeperingen als los-vaste sociale netwerken beschouwd. Wanneer daarin personen wegvallen kunnen die gemakkelijk worden vervangen, waardoor de groep als zodanig blijft voortbestaan. Criminele verbanden zouden in deze visie dus vooral over een groot incasseringsvermogen beschikken.

Een empirische toetsing van deze hypothesen is geen eenvoudige zaak. In Nederland is echter een unieke casus voorhanden om daartoe toch een poging te doen, namelijk: xtc-productie en -handel. Het massale gebruik van xtc tijdens dansfeesten kwam in de tweede helft van de jaren tachtig op, en het middel won daarna snel aan populariteit. Ons land ontwikkelde zich vanaf het einde van de jaren tachtig in snel tempo tot één van de belangrijkste bronlanden voor xtc. De buitenlandse kritiek daarop zou in de jaren daarna steeds sterker aanzwellen. In 1997 leidde dit tot de oprichting van de Unit Synthetische Drugs, die een prominente rol kreeg bij het in kaart brengen van het criminele netwerk dat zich bezig hield met xtc-productie en -handel. De USD zou ook concrete opsporingsonderzoeken gaan uitvoeren. Ook de reguliere opsporingsinstanties gingen vanaf omstreeks 1997 meer aandacht besteden aan xtc-productie en -handel. Die inspanningen bleken echter nog lang niet voldoende te zijn. De Nederlandse xtc-fabrikanten ontdekten in de tweede helft van de jaren negentig grote buitenlandse markten, waardoor de productie en de export nog verder toenamen. Grote verontwaardiging van de Verenigde Staten noopte de Nederlandse regering nogmaals tot ingrijpen. Vanaf 2000 werd het aantal opsporingsonderzoeken zeer fors opgevoerd. In mei 2001 zag bovendien het beleidsprogramma 'Samenspannen tegen xtc' het licht, waarin onder meer een substantiële uitbreiding van de opsporingscapaciteit werd aangekondigd.

Op basis hiervan kan zonder meer worden geconcludeerd dat de Nederlandse xtc-producenten en -handelaars vanaf omstreeks 1996 zijn geconfronteerd met een flinke verzwaring van de opsporingsdruk. Er mag dan ook worden verwacht dat zij daarop hebben gereageerd met extra afschermingsmaatregelen. Om na te kunnen gaan welke dat waren zijn 48 dossiers van opsporingsonderzoeken naar xtc-productie en -handel bestudeerd, die tussen 1996 en 2004 in Zuid-Nederland werden uitgevoerd.

De resultaten van dat onderzoek laten zien dat in Zuid-Nederland sprake was van een hecht sociaal netwerk van personen die zich bezighielden met xtc-productie en -handel. Uit dit 'criminele xtc-netwerk' werden de verbanden samengesteld die de daadwerkelijke bedrijfsprocessen uitvoerden. Wanneer de zaken succesvol verliepen, bleven deze, in dezelfde samenstelling, soms jarenlang actief. Wanneer de leden van zo'n verband werden aangehouden en tot gevangenisstraffen veroordeeld, gingen zij na vrijlating doorgaans weer in een nieuwe groepering participeren. Dit gebeurde echter in een andere personele samenstelling, met andere leden van het bredere 'xtc-netwerk' derhalve.

Maar de afschermingstechnieken ontwikkelden zich, in tegenstelling tot wat werd verwacht, betrekkelijk langzaam. In het onderzochte tijdvak werden vooral nieuwe communicatiehulpmiddelen geïntroduceerd, afschermingstrucs met mobiele telefoons, en maatregelen om het gebruik van peilapparatuur door de politie te bemoeilijken. Wanneer het criminele samenwerkingsverbanden duidelijk werd dat er een opsporingsonderzoek tegen hen liep, pasten zij echter zelden hun werkwijze blijvend aan, en ook van directe beëindiging van de illegale activiteiten was geen sprake.

Deze bevindingen betekenen dat geen van de drie hypothesen die aan het begin van deze bijdrage werden beschreven, volledig overeind blijft. Het beeld dat georganiseerde criminele groeperingen hoogst flexibel zijn, en dat zij daardoor de opsporingsinstanties steeds een stap voor blijven, moet worden verworpen. Er is ook niet gebleken van een 'survival of the fittest': in 1996 waren er groeperingen die zich goed afschermden en samenwerkingsverbanden die dat bijzonder slecht deden, en dat was in 2004 niet anders. Ook het incasseringsvermogen van criminele samenwerkingsverbanden bleek beperkt: kleine amputaties als gevolg van een 'korte klap' of een toevallige ontdekking waren niet onoverkomelijk. Een succesvolle 'lange haal' betekende daarentegen ook het einde van de groepering in die samenstelling.

De reden waarom xtc-productie en -handel voort kon blijven gaan is dat er sprake was van een breder 'crimineel netwerk', waarbinnen ruim voldoende bindingen bestonden. Dit netwerk was te omvangrijk om op één moment tot onderwerp van opsporingsonderzoek te kunnen worden gemaakt. Degenen die waren aangehouden en veroordeeld konden dus, na hun vrijlating, gemakkelijk hun plaats in het netwerk weer innemen, en vervolgens gaan participeren in een nieuw crimineel samenwerkingsverband.

In het onderhavige onderzoek wordt dan ook gepleit om een nader onderscheid te maken tussen het bredere netwerk van personen dat zich met één of meer vormen van georganiseerde criminaliteit bezighoudt, en de criminele samenwerkingsverbanden die, die ofwel meer ad-hoc, ofwel meer gestructureerd, actief zijn. Dit bredere netwerk is, in het geval van xtc-productie en -handel in Zuid-Nederland, betrekkelijk stabiel gebleken. De opsporing kan dus vooral profiteren van een goed beeld van dat criminele netwerk, waarna zwakke plekken, of cruciale schakels, kunnen worden geïdentificeerd en aangepakt. Daarbij kunnen de nodige relevante inzichten aan de economische sociologie worden ontleend. Een economisch-sociologische benadering van georganiseerde misdaad, op het snijvlak van economisch/organisatorische theorieën en sociologische theorievorming, biedt voorts uitstekende aanknopingspunten voor de integratie van de bestaande theoretische benaderingen van de georganiseerde misdaad.

Toine Spapens (2006). *Interactie tussen criminaliteit en opsporing, de gevolgen van opsporingsactiviteiten voor de organisatie en afscherming van xtc-productie en -handel in Nederland*. Uitgeverij Intersentia: Antwerpen/Oxford. ISBN-10: 90-5095-589-4.

Kringen rond de dader.

Grootschalig DNA-onderzoek als instrument in de opsporing.

Drs. Edwin Kruisbergen en dr. Christianne de Poot (WODC)

Het WODC heeft onlangs een onderzoek afgerond naar het gebruik en de resultaten van grootschalig DNA-onderzoek in de opsporingspraktijk. In het afgelopen decennium zijn de mogelijkheden voor het gebruik van DNA-onderzoek in de opsporing sterk verruimd. Door verbeterde technieken kan er meer en de politie mag ook meer door verschillende ingevoerde wetswijzigingen. Maar hoe wordt nu gebruik gemaakt van deze nieuwe technische en juridische mogelijkheden en wat levert dat op?

DNA-onderzoek wordt vaak ingezet als een opsporingsteam al een verdachte op het oog heeft. In die gevallen dient het om de verdenking tegen deze persoon te bevestigen of te ontkrachten. Maar men kan DNA-vergelijkingen ook gebruiken wanneer men nog geen concrete verdachte in beeld heeft. Het opsporingsteam kan aangetroffen dadersporen vergelijken met opgeslagen monsters in de DNA-databank of besluiten tot het opzetten van een grootschalig DNA-onderzoek. Dit laatste gebeurt bij zeer ernstige misdrijven wanneer het opsporingsteam vermoedt dat de dader zich bevindt in een bepaalde kring van personen. Grootschalig DNA-onderzoek is voor het eerst ingezet in 1999 in de zaak van de Utrechtse serieverkrachter. Een expliciete wettelijke basis voor het gebruik van dit opsporingsinstrument is er sinds 2001. In de periode 1999-2004 zijn in totaal veertien grootschalige DNA-onderzoeken uitgevoerd: elf (zeden)moorden, twee (seriematige) verkrachtingszaken en een serie van bedreigingen en brandstichtingen

In de veertien grootschalige DNA-onderzoeken is in totaal bij 4.600 niet-verdachte personen op vrijwillige basis DNA-materiaal afgenomen. De bereidheid van burgers om mee te werken blijkt groot; grofweg 1% weigert DNA-materiaal af te staan. Van de veertien zaken zijn er twee opgelost als direct gevolg van het grootschalig DNA-onderzoek. In deze zaken bevond de dader zich in de geselecteerde kring van personen én stond hij vrijwillig DNA-materiaal af. In een derde onderzoek bleek een weigeraar de dader van het misdrijf te zijn. Aanvullend onderzoek leverde belastende informatie op waardoor deze weigeraar als verdachte kon worden aangemerkt. In een vierde zaak kwam - vermoedelijk naar aanleiding van de aandacht van de lokale media voor het grootschalige DNA-onderzoek - een tip binnen over een persoon die uiteindelijk de dader bleek te zijn. Ten slotte zijn twee zaken onafhankelijk van het grootschalige DNA-onderzoek opgelost en zijn acht zaken onopgehelderd gebleven.

Selectie van personen

Een grootschalig DNA-onderzoek kan alleen worden uitgevoerd als het opsporingsteam een beeld heeft van de kring of kringen van personen waarop het onderzoek zich dient te richten. De mate waarin teams op basis van de beschikbare opsporingsinformatie tot een scherp afgebakende kring van personen kunnen komen, verschilt van zaak tot zaak. Aan de ene kant van het continuüm bevinden zich zaken waarin de opsporingsinformatie leidt tot één dominante, richtinggevendende hypothese over de kring van personen en waarbij deze kring bovendien vrij helder kan worden gedefinieerd. Bijvoorbeeld als een delict is gepleegd in een geïsoleerd gebied en men veronderstelt dat de dader uit dit gebied afkomstig moet zijn. Aan de andere kant van het continuüm zijn er grootschalige DNA-onderzoeken waarbij het team niet tot een duidelijk afgebakende of in omvang beperkte onderzoeksgroep kan komen. Bijvoorbeeld wanneer de aanwezige opsporingsinformatie verschillende mogelijkheden open laat over de richting waarin de dader moet worden gezocht en dus ook over de kenmerken waaraan deze dader zou moeten voldoen. Het is dan bijvoorbeeld onduidelijk of de dader moet worden gezocht in de sociale omgeving van het slachtoffer, in de fysieke omgeving van de plaats delict of dat moet worden gezocht naar een zedenpleger die in de wijdere omtrek van de delictplaats woont.

Het WODC-onderzoek laat zien dat het alleen verstandig is om een grootschalig DNA-onderzoek in te zetten als het opsporingsteam een duidelijk afgebakende en qua omvang beperkte kring van personen in beeld heeft, zoals bijvoorbeeld alle inwoners van de wijken I en II van dorp X, of alle mannelijke leden van een bowlingvereniging. Ontbreekt het zicht op een strak begrensde onderzoeksgroep, dan bestaat het risico dat deze groep zich gedurende het onderzoek steeds verder uitbreidt.

Als het opsporingsteam een afgebakende kring van personen in beeld heeft, en besloten heeft om een grootschalig DNA-onderzoek uit te voeren, dan verdient het *snel* inzetten van dit instrument onder de gehele onderzoeksgroep de voorkeur boven het - via de inzet van tijdrovende opsporingsmiddelen - verder onderverdelen en inperken van deze groep. Dit laatste gebeurt in de huidige praktijk regelmatig, een werkwijze die mede is ingegeven door de oordelen die het College van Procureurs-Generaal uitsprekt over voorgelegde plannen voor grootschalige DNA-onderzoeken.

De politie kan bij de samenstelling van de onderzoeksgroep gebruik maken van een aantal hulpmiddelen. Eén zo'n hulpmiddel is de gedragsdeskundige, de profiler. In de praktijk blijken de opsporingsteams de opgestelde daderprofielen nauwelijks te gebruiken voor de selectie van personen. Het profiel wordt namelijk of te algemeen geacht om ermee tot een selectie van personen te komen of het opsporingsteam acht - bij een specifiek profiel - de kans te groot dat de dader niet aan dit profiel voldoet en gebruikt het daarom niet bij het selecteren van personen.

Wettelijk kader

Behalve het instrument zelf is ook het wettelijk kader voor (grootschalig) DNA-onderzoek betrekkelijk nieuw. Een richtlijn van het College van Procureurs-Generaal schrijft voor dat grootschalig DNA-onderzoek - in tegenstelling tot 'regulier' DNA-onderzoek - alleen mag worden toegepast nadat het College daarvoor toestemming heeft gegeven. Daarom moet duidelijk zijn wanneer een DNA-onderzoek onder de noemer 'grootschalig DNA-onderzoek' valt. Maar uit het WODC-onderzoek blijkt dat een duidelijke omschrijving ontbreekt en dat daardoor verschillende grootschalige DNA-onderzoeken geheel of gedeeltelijk niet aan het College zijn voorgelegd. Ook is in een aantal zaken uiteindelijk bij meer mensen DNA afgenomen dan waarvoor toestemming is gevraagd en verleend.

Een andere conclusie is dat DNA-materiaal opsporingsmogelijkheden biedt die niet door de wetgever zijn voorzien en die dus ook niet goed zijn geregeld. Zo maakt DNA-onderzoek het mogelijk om uitspraken te doen over verwantschapsrelaties. Onderzoek waarin het DNA-profiel van een aangetroffen spoor wordt vergeleken met DNA-materiaal van persoon X, kan daardoor ook inzicht bieden in de waarschijnlijkheid dat de 'donor' van dit spoor niet persoon X is maar een bloedverwant. DNA-onderzoek kan dus informatie verschaffen over personen die zelf niet direct in dat onderzoek zijn betrokken. Deze kwestie roept juridische en praktische vragen op die tot op heden niet zijn beantwoord. Weten mensen die vrijwillig deelnemen aan een grootschalig DNA-onderzoek dat ze via hun DNA-materiaal in theorie ook informatie kunnen prijsgeven over hun bloedverwanten? Waarschijnlijk niet. Omgekeerd kunnen bestaande regels over de vrijwilligheid van afname van DNA-materiaal worden omzeild door aan directe bloedverwanten te vragen om DNA-materiaal af te staan.

Enkele jaren terug waren de genoemde juridische en praktische problemen bij grootschalig DNA-onderzoek misschien moeilijk te voorzien. Nu deze systematisch in kaart zijn gebracht, is er volop stof voor herbezinning.

Poot, C.J. de, E.W. Kruisbergen (2006). *Grootschalig DNA-onderzoek als instrument in de opsporing*. Den Haag: WODC.

Digitaal beschikbaar op <http://www.wodc.nl>.

Cosa Nostra en de arrestatie van Bernardo Provenzano: nieuwe reflecties op Italiaanse maffia.
Dr. S.S.A. Silvia Ciotti Galetti (University of Florence, Italië)

Op 11 april 2006 arresteerde de Italiaanse politie, gecoördineerd door de Direzione Nazionale Antimafia, Bernardo Provenzano, één van de belangrijkste bazen van de Siciliaanse criminele organisatie 'Cosa Nostra'. Hoewel Provenzano vanaf 1963 was ondergedoken, controleerde hij gedurende deze lange onderduikperiode zijn organisatie, hield hij contact met andere bazen en gaf hij bevelen tot moord, fraude en berovingen.

In dit artikel vatten we samen welke stappen hebben uitgemond in zijn arrestatie, zijn waarde voor de Cosa Nostra organisatie, de vragen die opkwamen na de arrestatie en het belang van gedegen logistieke analyses bij het bestrijden en voorkomen van activiteiten van de Cosa Nostra.

Wie is Bernardo Provenzano?

Bernardo Provenzano werd geboren in de welbekende stad Corleone in Sicilië, vlakbij Palermo op 31 januari 1933 als zoon van een lokale boer. Nadat Provenzano de school verliet, veranderde hij snel in één van de gevaarlijkste Cosa Nostra mannen in Sicilië. Zijn criminele carrière begon toen hij zich samen met zijn vriend Salvatore Riina (beter bekend als 'Toto de kleine') aansloot bij Luciano Leggio's Cosa Nostra groep in Corleone. Hij ging actief deelnemen in de 'oorlog' tegen Michele Navarra's groep, waarbij hij veel van Leggio's tegenstanders vermoordde en verschillende vormen van kleine criminaliteit (zoals diefstal van kaas, vervoer, schapen en dergelijke) pleegde, meestal op het platteland. Het doel van deze criminaliteit was het vergroten van het prestige van Leggio's criminele 'familie' door de grote criminele mogelijkheden van de groepsleden te demonstreren. Op 9 mei 1963 probeerde Bernardo Provenzano een van Leggio's beter bekende tegenstanders Francesco Paolo Streva, te vermoorden. Deze poging mislukte waarop hij besloot om onder te duiken, niet omdat hij bang was voor de politie, maar omdat hij bang was voor de wraak van Streva's criminele 'familie'. Ondanks het feit dat hij ondergedoken was, probeerde hij Francesco Paolo Streva opnieuw te vermoorden. Hij slaagde hierin op 10 september 1963.

Ouders en familieleden van de vermoorde man gaven, voor het eerst, Provenzano bij de politie aan als de pleger van de misdaad. Voor deze moord was er geen aangifte tegen hem gedaan: alleen wat roddels en verdenkingen, maar niemand was dapper - of gek - genoeg om hem aan te geven. Ook toen hijzelf verwond werd door enkele vijanden die tot de andere groep behoorden, gaf hij er de voorkeur aan om hen niet aan te geven en op deze wijze zijn persoonlijke bemoeienis met de criminele activiteiten in Corleone te verbergen. Met de eerste officiële aangifte lijkt de onkwetsbaarheid van Provenzano te verdwijnen. Er worden bewijzen tegen hem gezocht, niet alleen voor de moord van 10 september 1963, maar ook voor enkele van de eerdere moorden en andere misdaden. Vanaf dat moment is Provenzano simpelweg verdwenen: vanaf 18 september 1963 dook hij 'officieel' onder en bleef 'ergens' verborgen tot april 2006 toen de politie hem uiteindelijk oppakte.

Tot zover kon Bernardo Provenzano gewoon een van de vele Cosa Nostra criminelen zijn die onderdook nadat hij een serieuze misdaad pleegde. Maar zijn belang in de studie en analyse van activiteiten van de Cosa Nostra is fundamenteel, niet alleen omdat hij erin slaagde om 43 jaar onder te duiken, maar ook omdat hij de controle over de hele criminele organisatie overnam en er nieuwe richtingen en karakteristieken aan gaf. Waarom is Provenzano zo belangrijk voor de geschiedenis van de Cosa Nostra? Hoe verbeterde hij de criminele activiteiten van de maffia en hoe veranderde hij hun strategieën?

Een nieuwe strategie

Ondanks het feit dat hij ondergedoken was, ging Provenzano door met zijn criminele carrière. Eerst werd hij een van de meest wrede en genadeloze moordenaars in de organisatie, daarna werd hij (langzaam, stil maar succesvol) één van de machtigste en gerespecteerde bazen in de Siciliaanse maffia.

Op 10 december 1969 nam Provenzano in Palermo deel aan een van de bekendste moordpartijen van de geschiedenis van de Siciliaanse maffia: het bloedbad van Via Lazio. Provenzano en andere mannen die tot zijn criminele familie behoorden, probeerden de beroemde 'San Valentino moordpartij' - door de Amerikaanse Cosa Nostra - te imiteren: vermomd als politieagenten gingen ze het laboratorium binnen waar Michele Cavataio, een opkomende maffiabaas, een ontmoeting had met enkele van zijn mannen en vermoordden iedereen. De wreedheid die door Provenzano werd tentoongespreid was zo shockerend dat hij vanaf die dag ook bekend werd als 'Binnu (Bernardo) de tractor'; nadat hij langs was gekomen, kon niets meer groeien of overleven.

Provenzano's onmenselijke wreedheid was slechts één van de aspecten van zijn persoonlijkheid. Luciano Leggio beschouwde Provenzano slechts als een goede, betrouwbare en efficiënte moordenaar, maar weinig briljant en te dom om een succesvolle carrière binnen de Cosa Nostra te kunnen maken. Provenzano voegde echter enkele van de meest capabele en efficiënte mannen bij elkaar die tot de

Corleone familie behoorden en uiteindelijk kreeg hij het voor elkaar om de baas van Cosa Nostra's Commissione te worden.

Nadat Leggio overleed, werd de macht binnen de Corleone familie verdeeld tussen Provenzano en Salvatore Riina. Provenzano gaf er de voorkeur aan om zich *low profile* op te stellen door zijn activiteiten, zaken en relaties met politici, industriëlen, en hooggeplaatste overheidsmedewerkers te verbergen. De eveneens ondergedoken Riina hanteerde een andere strategie en voerde een bloedige oorlog uit tegen de staat en tegen iedereen die een connectie had met Siciliaanse criminele organisaties en een obstakel kon zijn voor zijn activiteiten. Riina, als een van de bazen van de Corleone familie, slaagde erin om de heerschappij van de Corleone familie te verspreiden over Cosa Nostra's in heel Sicilië. Hij bestuurdde de *Commissione* (of *Cupola*), een soort permanente commissie die het hele eiland en alle maffia groepen controleert, meningsverschillen tussen verschillende leden en families oplost en aanwijzingen geeft aan de organisatie.

Provenzano sprak nooit uit dat hij het er niet mee eens was en liet Riina gewoon doorgaan met zijn oorlog, terwijl hij 'aan de grens' van deze bloedige activiteiten bleef staan. In veel gevallen zei hij tegen zijn partners dat alle herrie en al het bloed vergieten niet goed was voor de maffia activiteiten. Toen de Cosa Nostra in de jaren negentig van de twintigste eeuw begon met de grote aanvallen op Italiaanse Instituten (door onder andere de anti-maffia rechters Falcone en Borsellino te vermoorden) was Provenzano teleurgesteld. Hierdoor werd teveel aandacht op de Cosa Nostra en zijn bezigheden gevestigd. De oplossing verscheen snel: in 1993 werd Riina gearresteerd, terwijl hij uit een villa in Palermo kwam waar hij geregeld woonde, ook al was hij officieel al vele jaren met zijn familie ondergedoken. Alhoewel het nooit officieel is bevestigd, was het algemeen bekend dat de politie informatie ontving over het onderduikadres van Riina en over de uren waarop hij gewoon was om uit te gaan. Het was makkelijker om hem te arresteren. Verschillende voormalige medewerkers van de Cosa Nostra vertelden tegen de rechters dat Provenzano feitelijk de arrestatie van Riina had gepland door deze informatie via zijn mannen aan de politie door te geven.

Als gevolg hiervan bleef Provenzano alleen over aan de top van de Corleone familie, aan de top van de *Commissione* en de *Cosa Nostra*. Hij kon zijn strategie, de winnende, uitvoeren, die hem toestond om macht, controle en enorme winsten te verkrijgen. Provenzano en zijn familie (die met hem ondergedoken waren tot 1992) lieten, overeenkomstig het *low profile* beleid van Provenzano, hun rijkdom nooit zien, maar het staat buiten kijf dat de verdiensten van de baas en zijn omgeving erg groot waren.

Wat is Provenzano's strategie?

In de eerste plaats antwoordde hij meestal met 'eten en laten eten' (*Mangia, e fai mangiare*). Terwijl Riina en andere bazen gewend waren om alle opbrengsten voor zichzelf en hun naaste omgeving te houden, had Provenzano er een gewoonte van gemaakt om een deel van de verdiensten (hoewel kleiner dan het zijne) te gunnen aan alle mensen die met hem meewerkten; zijn mannen, maar ook de gecorrumpeerde politici en overheidsmedewerkers. Het is duidelijk dat zij met het aannemen van geld en andere voordelen tevens Provenzano's betrouwbare en loyale handlangers werden.

Ook de medewerkers van de Cosa Nostra waren nauw verbonden met Provenzano en zijn criminele familie: hij verschafte hun bescherming en betaalde een salaris aan diegene die in de gevangenis zat en zijn familie. Op deze wijze veroorzaakte hij ook een afname (bijna een verdwijning) van het aantal medewerkers dat samenwerkte met politie en justitie en steeg het aantal terugtrekkingen door *pentiti* (de voormalige medewerkers die besloten om te bekennen en samen te werken met de rechters tegen de Cosa Nostra).

Vervolgens introduceerde Provenzano de 'onderstroom' strategie: als de organisatie en zijn bezigheden teveel aandacht trekt, dan is het verstandig om je te verbergen in de 'onderstroom', een *low profile* houding aan te nemen en deze vast te houden door alle onwettige activiteiten te verbergen en zich te verstoppen voor politie en justitie. Door consequent aan deze strategie vast te houden, slaagde Provenzano er in zijn zaken op verschillende terreinen - bijvoorbeeld begrafenissen, voorraden voor de gezondheidszorg, controle over de (landbouw)subsidies van de Europese Unie aan Siciliaanse boeren en laboratoria - op een veilige en winstgevende manier te continueren. Hij creëerde en controleerde een web met daarin politici, overheidsambtenaren, boekhouders en medewerkers, technici, zakenmensen en anderen. Dit alles deed hij terwijl hij ondergedoken zat en veel van deze mensen hebben hem nooit ontmoet. Hij controleerde alle Cosa Nostra bedrijven met enkele geheime kleine boodschappen, de zo genoemde *pizzini* - kleine stukjes papier - die hij gewoonlijk aan zijn naaste medewerkers en familieleden gaf, vergezeld van bevelen.

Wat ging er verkeerd?

De belangrijkste reden dat Provenzano zo lang ondergedoken zat, heeft waarschijnlijk te maken met het gegeven dat hij Sicilië nauwelijks verliet. Uitzonderd een enkel kortstondig verblijf bij zijn familie in Duitsland in de jaren zeventig van de twintigste eeuw en een behandeling in een Franse kliniek vlakbij Marseille, is Provenzano bijna onafgebroken in de provincie Palermo gebleven. Na zijn arrestatie zijn Provenzano's bewegingen gereconstrueerd op basis van informatie aangeleverd door voormalige medewerkers van de Cosa Nostra. Tevens zijn alle docu-

menten die in verband staan met Provenzano en zijn familieleden geanalyseerd (zoals eigendomsverklaringen van vastgoed, identiteitsbewijzen, medische documenten enzovoort). Deze reconstructie laat zien dat hij in de provincie Palermo op Sicilië (ver)bleef, zich verplaatsend van het ene dorp naar het andere, terwijl hij de meeste tijd verbleef in zijn geboorteplaats Corleone of in de geboorteplaats van zijn vrouw, Bagheria. Op het moment van zijn arrestatie zat hij ondergedoken in Corleone.

De vraag is waarom het 43 jaar duurde voordat hij werd gevonden en gearresteerd? In de eerste plaats moet gezegd worden dat de politie met enige regelmaat en voornamelijk via voormalige medewerkers van de Cosa Nostra informatie ontving over het onderduikadres van Provenzano. In sommige gevallen arriveerde de politie te laat waardoor Provenzano ontsnapte, terwijl in andere gevallen de informatie 'zoekraakte' of als onbetrouwbaar werd beschouwd; zelfs als in een vervolgonderzoek werd aangetoond dat de informatie helemaal correct was.

De problemen werden hoofdzakelijk veroorzaakt door bureaucratie: sommige informatie werd verstrekt aan de politie, andere informatie aan de *Carabinieri* (een ander nationaal rechtshandhavingapparaat) en weer andere informatie rechtstreeks aan de rechters. Het organiseren van een arrestatie of een doorzoeking was erg moeilijk, zeker gezien de specifieke situatie waarin Provenzano verkeerde en de bescherming die hij genoot. Het was haast onmogelijk omdat daarnaast ook sprake was van een gebrek aan mankracht en financiële middelen voor het onderzoek. Het gebrek aan coördinatie en communicatie tussen de verschillende Italiaanse (en internationale) opsporingsdiensten en de armzalige technische ondersteuning (er werden enkele kostbare technische oplossingen voorbereid, maar nooit gebruikt) veroorzaakten vertraging in het onderzoek. De aanwezigheid van 'mollen' (spionnen) in de organisaties hielp Provenzano te ontsnappen en zich te verstoppen als de politie hem te dicht op het spoor kwam.

We zouden kunnen stellen dat Provenzano is gearresteerd op het moment dat hij dat zo besliste: hij is oud, ziek en zijn macht en controle over de organisatie begint zwakker te worden. Als hij zou hebben geprobeerd om aan de top van de Cosa Nostra te blijven, had hij waarschijnlijk een coalitie moeten vormen met nieuwe Cosa Nostra bazen. Vervolgens zou hij hoogstwaarschijnlijk overlijden: in de Cosa Nostra kun je niet simpelweg met pensioen gaan omdat de opvolging altijd problematisch verloopt. Misschien werd informatie over zijn laatste verblijfplaats aan de politie doorgespeeld door jongere compagnons om op deze wijze de oude baas te verwijderen.

Bernardo Provenzano's criminele carrière en zijn lange onderduikperiode zou ons de zwakheden van het onderzoeksnetwerk moeten laten zien en enkele oplossingen moeten aanleveren: een betere positionering van de verschillende opsporingsapparaten, echte samenwerking en communicatie tussen deze apparaten, het gebruik van adequate software en databases waarbij grote aandacht wordt besteed aan details en datavergelijking. In het bijzonder zouden logistieke en voorspellende analyses kunnen helpen om de organisatie van opsporingsonderzoeken te verbeteren zodat de straffeloosheid van leden van de Cosa Nostra kan worden vermeden.

Dit artikel is vanuit het Engels vertaald en bewerkt door S. Mesu (Criminologie, EUR)

Onderzoek in het buitenland

Congressimpresies; de ESC in Tübingen

Dr. Hans Nelen (Criminologie, Vrije Universiteit)

Van 26 tot en met 29 augustus jongstleden vond het jaarcongres plaats van de European Society of Criminology (ESC). Plaats van handeling was ditmaal het pittoreske Tübingen in Zuid-Duitsland. Een eerste blik op het congresprogramma leerde dat in vergelijking met voorgaande jaren beduidend minder sessies aan het thema georganiseerde criminaliteit waren gewijd. Duidt dit gegeven op enige onderzoeksmoeite, op het feit dat terrorisme de georganiseerde criminaliteit als aandachtgebied in de slagschaduw heeft gezet of domweg op de omstandigheid dat de dames en heren onderzoekers die zich met georganiseerde misdaad bezighouden geen tijd of zin hadden om naar Tübingen af te reizen? Hoewel ik het niet empirisch heb onderzocht, zit in alledrie verklaringen mijns inziens wel een kern van waarheid.

Welke subthema's op het brede terrein van de georganiseerde criminaliteit sprongen er dan wel uit? Allereerst het fenomeen mensenhandel. In het bijzonder voor de collega's uit Centraal en Oost-Europa staat dit thema zeer prominent op de onderzoeksagenda. Daarbij valt op dat het accent niet meer uitsluitend ligt op vrouwenhandel en gedwongen prostitutie, maar dat ook aandacht wordt besteed aan moderne vormen van slavenhandel en -arbeid. De mensonterende omstandigheden waaronder een groep Polen enkele maanden geleden in Zuid-Italië werd aangetroffen na geruime tijd te zijn uitgebuut door leden van de n'Drangetha -staan dan ook niet op zichzelf.

Een tweede aandachtsveld dat centraal stond tijdens het congres draaide om de vraag hoe ontwikkelingen op het terrein van de georganiseerde criminaliteit binnen de Europese Unie beter inzichtelijk gemaakt kunnen worden. In het kader van het zesde kaderprogramma van de Europese Commissie worden daartoe twee grote internationale onderzoeksprojecten gesubsidieerd, te weten *Improvement on*

Knowledge on Organised Crime (IKOC) en *Assessing Organised Crime* (AOC). Van beide projecten werd in Tübingen de tussenbalans opgemaakt. De discussie naar aanleiding van beide presentaties spitste zich toe op de vraag hoe realistisch, zinvol en (methodisch) verantwoord het is om in Europees verband te streven naar tot de totstandkoming van een gestandaardiseerd instrument ten behoeve van risicoanalyses op het terrein van georganiseerde criminaliteit.

Eén van de hoogtepunten van het congres vormde het surprise boek dat door Frank Bovenkerk en Michael Levi werd aangeboden aan Alan Block. Laatstgenoemde heeft recentelijk na een indrukwekkende carrière - waarin diverse aspecten van georganiseerde criminaliteit (racketeering, drugs, maar ook grote fraudes in de olie-industrie) aan bod kwamen - afscheid genomen van de criminologie en kreeg van bevriende collega's - onder wie ook een aantal Nederlanders want Block is altijd een welkome gast in ons land geweest - een *liber amicorum*. De titel van dit boek - dat overigens officieel pas in november bij Springer verschijnt - geeft één van Blocks grootste verdiensten weer: door de term *organized crime* in te ruilen voor *organizing crime* gaf Block als een van de eersten blijk van het besef dat vele illegale activiteiten en criminele samenwerkingsverbanden al handelende ontstaan.

Signaleringen

Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel (2006). *6 jaar Nationaal Rapporteur Mensenhandel. Een terugblik*. NRM: Den Haag. Gebundelde bijdragen van een minisymposium ter gelegenheid van het afscheid van mr. A.G. Korvinus als nationaal rapporteur en de betekenis van het instituut NRM voor de aanpak van mensenhandel in Nederland en de bijstand van slachtoffers.

Clarke, R.V., G.R. Newman (2006). *Outsmarting the Terrorists*. Oxford: Greenwood. Ronald Clarke, één van de grondleggers van de gelegenheidstheorie, past samen met Graeme Newman dit gedachtegoed toe op het fenomeen terrorisme: welke gelegenheidsbepurende maatregelen kunnen worden genomen om te voorkomen dat terroristische plannen kunnen worden omgezet in daden?

Fyfe, N., J. Sheptycki (2006). 'International trends in the facilitation of witness co-operation in organized crime cases'. *European Journal of Criminology* 3 (3): 319-355. Vanwege de 'geslotenheid' van bepaalde misdaadgroepen en de angst voor represailles hebben politie en justitie bij de bestrijding van georganiseerde criminaliteit vaak problemen om mededaders, informanten en getuigen te bewegen om mee te werken met justitie. Dit artikel geeft een overzicht van de manier waarop verschillende landen met dit probleem omgaan: overlegingen met betrekking tot tipgevers, bedreigde getuigen, kroongetuigen, et cetera.

Paoli, L., C. Fijnaut (2006). 'Organised crime and its control policies'. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 14 (3): 307-327. De auteurs geven een overzicht hoe het fenomeen van de georganiseerde misdaad binnen de Europese Unie op de politieke agenda is gekomen en hoe het fenomeen en de bestrijding daarvan zich in verschillende Europese landen hebben ontwikkeld.

Reuter, P., M. Levi (2006). 'Money laundering'. In: M. Tonry (ed.). *Crime and Justice. A Review of Research* 34. Chicago: University of Chicago Press: 289-375. Uitvoerig overzicht over wat er op basis van internationaal onderzoek bekend is over witwassen en over de effectiviteit van anti-witwasmaatregelen.

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) (2006). *World Drug Report 2006*. Vienna: UNODC (te downloaden via: http://www.unodc.org/unodc/world_drug_report.html). Jaarlijks overzicht van drugs en drugsbestrijding in de wereld. Naast cijfers ook meer analyserende hoofdstukken over trends in drugsmarkten (met een speciaal hoofdstuk over cannabis), productie, inbeslagnames, prijzen en consumptie.

CIROC-studiedagen

- Woensdag 20 december 2006 - 'East meets West': de export van westerse georganiseerde criminaliteit naar Oost-Europa en vice versa.
- Woensdag 21 februari 2007 - Italiaanse maffia en afpersing.
- Woensdag 9 mei 2007 - Luchthavens.

COLOFON

Redactie: dr. E.R. Kleemans en dr. R. Staring
CIROC
Vrije Universiteit Amsterdam, Kamer 5A-42,
De Boelelaan 1105, 1081 HV Amsterdam
email: ciroc@rechten.vu.nl
tel: +31 (0) 20 598 6231
<http://www.ciroc.nl>